

97573

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

II. DİN ŞÛRASI

TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ

(23 - 27 KASIM 1998)

(I)

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97573
Tas. No:	297.004 DİN. 3

ANKARA-2003

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 584
İlmi Eserler / 93

Tashih

Abdil AKTAŞ
Mustafa KAYA
Yusuf APAYDIN
Ali Osman PARLAK

Dizgi

Mehmet KARADAŞ
Hasan EKİNCİ
Hüseyin DİL

Grafik

Recep KAYA

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. Tic. İşl.
Tel: (0.312) 354 91 24

2003-06-Y-0003-584
ISBN: Tk.No: 975-19-3325-0
ISBN: 975-19-3326-9

© Diyanet İşleri Başkanlığı

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Derleme ve yayım Şubesi Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 73 06 - 295 72 75

İSLÂM'I NASIL ANLAMALIYIZ?

Prof. Dr. Hasan ONAT

Bu soruya cevap verebilmek için, öncelikle bir durum tespitine ihtiyaç vardır; çünkü “nasıl anlamayız?” şeklindeki bir soru, “şimdiye kadar nasıl anladık?” “şimdi nasıl anlıyoruz?” sorularından sonra gelir.

Tebliğin temel argümanlarını şöyle sıralamak mümkündür.

1- İslâm vahyin etrafında teşekkül etmiş olan son dindir. Artık vahiy kapısı kapanmıştır. Hiç kimse, Allah katından genel-geçer nitelik taşıyan özel bir bilgi aldığını iddia edemez.

2- Hz. Peygamber’in vefatını müteakip ortaya çıkan bütün oluşumlar, -mezhep, tarikat vs. beşerî oluşumlardır. Her türlü tenkit ve tahlile sonuna kadar açıktır.

3- İlimde mutlak otoriteden söz edilmez. Her alim, içinde yetiştiği çağın, içinde yetiştiği kültürün ürünüdür. Doğruları olduğu gibi, yanlışları da doğal olarak vardır.

4- İslâm, her zaman ve mekânda yeniden anlaşılacak durumunda olan dinamik bir dindir. Dinin anlaşılma biçimleri, -adı ne olursa olsun- hiçbir şekilde İslâm’la özdeşleştirilemez.

5- İnsanlığın yeni bir din anlayışına ihtiyaç vardır. İslâm, vahyi merkeze alarak, on-dört asırlık birikimi eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirip, evrensel nitelik taşıyan yönlerini ön plâna çıkartarak, aklın ve bilimin ışığında yeniden anlaşıldığı ve yeniden yapılandırıldığı zaman insanlığı bu ihtiyacına cevap verebilecek niteliklere yeniden kavuşabilir.

6- Din, insanın kendini gerçekleştirmesi için bir araçtır. Din, insan içindir.

7- Din, bütün dünyada yeniden yükselen değer haline gelmiştir.

8- İslâm’ın günümüz koşullarında doğru anlaşılabilmesi için,

- Müslüman insanın tarih telakkisinin,
- Nübüvvet anlayışının,
- Kur’an telakkisinin,
- İnsana bakış açısının,
- Dünyayı yorumlama biçiminin

değişmesi gerekmektedir. Bunun adı, kelimenin tam anlamıyla “paradigma değişikliği”dir.

İnsanın; insanca yaşayabilmek, toplum içinde kendini gerçekleştirebilmek -kendini sağlıklı bir şekilde inşa edebilmek- için "din"e ihtiyacı vardır. İnsanoğlunun, ilk insandan bu yana yaşadığı tecrübe bu gerçeği ortaya koyduğu gibi, sosyoloji ve psikoloji alanında yapılan araştırmalar da "din" olgusunu gözardı ederek bir yere varılamayacağını göstermektedir.

Tarih boyunca, nerede bir toplum varsa, orada mutlaka din de varolagelmiştir. "Din, insanla beraber varolmuş, insanla beraber varolmakta ve öyle görünüyor ki, insanla beraber varolacak bir kurumdur. İnsanlık tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilsin, dinî inançlardan yoksun bir topluma rastlanmamaktadır. Tarihî devrelerde olduğu kadar tarih öncesinde de insanoğlunun bazı inançlara sahip olarak yaşadığı, yapılan ilmi araştırmalardan anlaşılmaktadır. Bütün bunlar, toplumu ayakta tutan temel esasların başında "din" in geldiğini ortaya koymaktadır". (G. Tümer-A. Küçük, **Dinler Tarihi**, Ank.1997, 1).

Din, insanoğlunun toplumsal hayat tecrübesi sürecinde ilk gerçekleştirdiği kurumlardan birisidir. Bu durum, -ister ilk insan Hz.Adem'in aynı zamanda ilk peygamber oluşuyla, isterse, toplumun ayakta kalabilmek için "bir din kurumu yaratmak" ihtiyacı ile izah edilsin- "din" in, insanın ontolojik yönüyle irtibatlı olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle insanın yapısı, insanın olduğu her yerde "din" in de mevcut olmasını gerektirmiştir. Ateist olan, hiçbir dine bağlı olmadığını ifade eden bireyler, her zaman az da olsa mevcut olmuştur ve olacaktır. Ancak, bütünüyle ateist veya dinsiz bir toplumun geçmişte veya şimdi var olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur.

Din, toplumda, toplumun kültür ve uygarlık seviyesine göre kurumlaşmakta ve etkin olmaktadır. "Din" in dinamik yapısı ve insanın kendini inşa etmek durumunda olan bir varlık oluşu, -toplumlar çoğu zaman bu gerçeğin farkında olmasalar da- dinsel kurumlaşmanın hiçbir zaman tamamlanmaması gibi bir sonuç doğurmuştur. Nitekim İslâm'ın kendine ve diğer dinlere bakışı, bu tespiti doğrulamaktadır. İslâm, Allah katından gelen vahyin etrafında şekillenen son din olduğu iddiasındadır. Diğer dinlerin bir şekilde insanın din ihtiyacına cevap veremez hale gelmeleri, Sünnetullah'a uygun olarak, yeni bir "din" e ihtiyaç doğurmuştur. Hz. Muhammed peygamberlikle görevlendirilmiş ve ona gelen vahyin etrafında İslâm dini teşekkül etmiştir.

İslâm'a göre Hz. Muhammed son peygamberdir; İslâm son dindir; Kur'ân, Allah katından gelen son ilâhî kitaptır. Bu durumda, insanlığın değişmesine paralel olarak ihtiyacı karşılayacak bir "yeni din" den söz etmek, elbette mümkün olmayacaktır. Ancak, toplumun, kültürün, anlayışın sürekli değiştiği, hatta "değişim" in değişmeyen bir gerçeklik olduğu bilinmektedir. Buradan çıkan sonuç, İslâm'ın, her zaman ve mekânda yeniden anlaşılması gerektiridir.

Kur'ân, İslâm'ın anlaşılmasında perspektifi oluşturacak, istikâmeti belirleyecek tek kaynaktır. Hz. Muhammed, bir peygamber olarak İslâm'ın anlaşılmasında ve yaşanmasında bir "örnek" ortaya koymuştur. İslâm, bir din olarak Hz. Muhammed'in sağlığında kurumlaşmaya başlamıştır.

Bir fikir, kurumlaşmaya başladığı zaman, özünden, içeriğinden çok şey kaybeder. Din de aynen böyledir, kurumlaşmayla birlikte, teoride muhteşem olan güzelliklerin bir

kısmı kendiliğinden kaybolur. Bu sebepten, İslâm'ın kurumlaşması, insanlığın sonuna dek devam edecek bir süreçtir. Vahiy ve akıl, bu süreçte birlikte etkin olmak durumundadır. Kur'ân'ın değişmeden, bozulmadan günümüze kadar gelmiş olması, İslâm'ın yeniden anlaşılmasında, perspektifin ve istikâmetin "doğru" olmasını, "din" in insan için bir araç olduğu gerçeğinin gözardı edilmemesini sağlamaktadır.

İslâm dini, Kur'ân Hz. Muhammed'e yeni iniyormuşçasına, vahyi eksen olarak yeniden anlaşıldığı takdirde, hem çağdaş insanın, hem de gelecekteki Bilgi Toplumu insanın ihtiyaçlarına cevap verebilir.

İslâm, Hz. Muhammed'e inen ilk vahiy ile birlikte insanların dünyalarını aydınlatmaya başlamıştır. İslâm, bir din olarak hem kendilerinin Müslüman olduğunu söyleyen insanlar için bir paradigma görevi görmüş, hem de paradigmalarının şekillenmesinde etkili unsur olmuştur.

Hız. Muhammed'in sağlığında, Kur'ân merkezli, içinde yaşanan zaman diliminin ve içinde bulunulan mekânın ihtiyaçları doğrultusunda bir yapılanma söz konusudur. İslâm devlet geleneğinden yoksun olan, kabileciliğin hayatın bütün alanlarında en önemli belirleyici öge olduğu, putperest bir toplumun içine doğmuştur. Kur'an'ın Mekke döneminde nazil olan âyetleri, ağırlıklı olarak insanların inanç dünyalarını Tevhid çizgisinde yeniden kurmaya yöneliktir. Medine döneminde inen âyetlerde ise, toplumsal boyut taşıyan ilkeler ağırlık taşımaktadır.

Hız. Muhammed vefat ettiği zaman Medine'nin nüfusu, en iyimser tahminlerle 15.000 kişidir. Bu bize, Veda Haccı esnasındaki 100.000 rakamının ne kadar abartılı olduğunu da göstermektedir. İslâm'ın erken döneminde, kurumlaşma aşamasının başlangıcında, Müslümanların sayısı onbinlerle ifade ediliyordu. Bugün, Müslümanlar, birbuçuk milyara yaklaşmışlardır. İslâm'ı anlamaya çalışırken, beş milyarı aşan dünya nüfusunu ve Müslümanları düşünerek anlamaya çalışmak gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, İslâm'ın yeni anlaşılma biçimi, sayıları artık milyarlarla ifade edilen insanlar göz önüne alınarak gerçekleştirilmelidir.

İslâm'ın geldiği dönemde, din doğal olarak hayatın bütün alanlarında fiilen vardır. O dönemde, bir din-hukuk, din-siyaset, din-iktisat, din-kültür, din-devlet vs. ayrımından değildir. Alanların ayrımı, toplumun kültür düzeyi ile, gelişmişliği ile doğru orantılıdır. İşin gerçeği, İslâm'ın geldiği zaman diliminde, dünyanın hiçbir yöresinde toplumsal hayatı belirleyen kurumlaşmalar gelişmiş ve belirginleşmiş değildi. Devlet geleneğinden bile yoksun olan bir toplumda, kurumlaşmaların birden bire oluşacağını beklemek de doğru değildir.

Hız. Muhammed'in sağlığında, devlete doğru giden ilk adımların atıldığı söylenebilir. O dönemde, Müslümanların yaşadığı toprak vardır, sınırları az çok belli olmuştur; Hız. Muhammed, hukukun kurumlaşması yolunda önemli çabalar sarfetmiştir. Hız. Ebu Bekir'in kısa süren hilafeti, Peygambersiz hayata intibak çabaları ile geçmiştir. Devlet denilebilecek oluşuma daha Hız. Ömer zamanında, esas olarak da Muaviye ile birlikte rastlamaktayız. Böyle bir ortamda, toplumdaki kurumlaşmalarda, ister istemez din ögesi öne çıkmış olmaktadır.

İslâm'ın geniş alanlara yayılması, yeni kültürlerle, uygarlıkla temas etmesi, toplumsal değişme ve gelişme ister istemez din alanındaki kurumlaşmanın farklılaşmasını, yeni yapılanma biçimlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Hem siyasî ve itikâdî mezhepler, hem de fikhî mezhepler, bu sürecin doğal sonuçları olarak ortaya çıkmıştır.

Mezhepler ve tarikatlar teşekkül ettikten sonra, insanların din anlayışları, Kur'ân'a göre ve içinde yaşanan gerçekliklere göre değil, onlara sunulan şablonlara göre şekillenmeye başlamıştır. Bu durum, İslâm dünyasındaki ilk dönemlerde mevcut olan fıkıh dinimizin kaybolmasına, insanların hicrî üçüncü, dördüncü asırların din anlayışı ile hayatlarını idame ettirmelerine yol açmıştır. Daha da ötesi, parçalar öne çıkmış, İslâm'ın kendisi kaybolmuştur.

Bugün gelinen noktada İslâm'ın yeniden anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için, öncelikle dine bakış açımızın değişmesi gerekmektedir. Artık, İslâm'ı hayatın bütün alanlarında "ontolojik" olarak aramanın dönemi geçmiştir. İslâm'ın selameti, insanları, insanlığın sonuna dek mutlu kılabilmesi için, İslâm'ın siyasîlerin elinde oyuncak olmaması için, çarpık din anlayışının insanlara dünyayı "Müslümanlık" adına zehir etmemesi için, çarpık din anlayışının toplumu parçalamaması için, toplumsal hayatın akışında etkin olan alanların birbirlerinden ayrılması ve birbirlerinin egemenlik alanlarına tecavüz etmeden, hayatın daha da sağlıklı ve güzel olması için etkin olması gerekmektedir. Din, tıpkı güneş gibi, yukarıda olmalı ve ısıtmalı, ısıtmalıdır.

İnsan, "oluş" halindeki bir varlıktır. İlk hücrelerin teşekkülüyle birlikte başlayan bu sürecin ilk aşaması, insanın son nefesini vermesiyle birlikte tamamlanmış olur. İnsanoğlu, değişmeyi farketmese bile, hem fizyolojik, hem de psikolojik yönden sürekli yenilenir, tazelenir. Her insan, her an yeni bir insandır. Bu durum, insanoğlunun "kendini gerçekleştirme"ne, kendini "inşa"etmesine imkân sağlamaktadır.

İnsanın yaratılış amacı, ömür denilen kısa zaman diliminde, toplum içinde, kendini gerçekleştirme, "inşa" etmedir. Bu bağlamda din, insan için, bir "araç" niteliği taşımaktadır. "Oluş" halindeki bireylerden oluşan toplum da, doğal olarak sürekli değişen bir toplum olacaktır. Din, değişimi etkileyen ve değişimden de etkilenen bir olgu olarak iki yönden bu değişim sürecinin içindedir.

İnsanlık tarihi boyunca, nerede toplu halde yaşayan insanlar varsa, orada mutlaka "din" de var olmuştur. İnsanlar, insanca yaşayabilmek için, "din"e muhtaçtırlar. Din, uygarlıkların mayasını oluşturmuştur. Din, çift yönlü kesen bir kılıç gibidir; doğru anlaşılmadığı zaman, dinamik boyutu kaybolur ve her türlü gelişmenin önünü tıkarabilir. Din, insan fitratına uygun olarak anlaşıldığı zaman, bireyin yaratıcı yeteneklerini en üst seviyeye çıkartır.

Din, insanların birbirlerini anlayabilmeleri için gerekli olan temel iletişim kodlarını bünyesinde taşır. Dini bilen insanlar, din konusundaki tavırları ne olursa olsun, birbirlerini daha kolay anlayabilirler. Din, insanların anlam arayışlarına cevap verir. Din, insanların geçmişi doğru anlamalarına katkıda bulunur ve geçmişin esiri olmamak için onları uyarır.

İslâm dini, Allah katından Hz. Muhammed (s.a.s.)'e gelen vahyin etrafında şekillen-

miş olan dinamik bir dindir. İki önemli kaynağı vardır. **Vahiy** ve **akıl**. **Vahiy**, dinin özünü içerir. Müslüman insan, vahyi akıyla anlar, vahiyden yararlanarak kendi din anlayışını kurar. Bu alandaki kurumlaşma insan işidir. İslâm, her zaman ve mekanda yeniden anlaşılacak durumundadır.

Kur'ân, insanın, insanı, eşyayı, olay ve olguları doğru anlamasına, doğru düşünmesine ne imkân sağlamak, evrendeki konumunu doğru tespit etmesine yardımcı olmak; geçmişin esiri olmaktan kurtarmak için Allah katından gelmiş olan bir "öğüt"tür; "rehber"dir; bir "uyarı" kitabıdır. Hz. Muhammed, Allah katından almış olduğu vahiyyle insanları uyarmıştır.

İslâm, sorun yaratmak için değil, sorun çözmek için gelmiş olan bir dindir. Bunun için İslâm'ın bilimsel yöntemlerle doğru olarak anlaşılması gerekmektedir.

İslâm dini, toplumsal plânda, adaletin gerçekleştirildiği ahlâklı bir toplumu hedeflemiştir.

İslâm dini, siyasî meseleri insana bırakmıştır. İnsan, insanca yaşayabileceği siyasî yapılanmayı, vahiyden ve insanlığın tarihin başlangıcından bu yana ulaştığı bilgi birikiminden yararlanarak gerçekleştirecektir.

Kur'ân, bir hukuk kitabı değildir. Kur'ân'da yeralan hukukla ilgili âyetler, Kur'ân'daki haliyle "hukuk" ifade etmez. Bunların hukuk ifade edebilmesi için, hukuk alanına taşınması, hukuk diline tercüme edilmesi, hukuk mantığı ve içinde yaşanılan gerçeklikle yoğrularak hukuk kalıplarına dökülmesi gerekmektedir. Bu bakımdan, İslâm olmasını ve hukukun üstünlüğünü bir zorunluluk olarak görür.

Kur'ân'ın muhatabı, toplumda mevcut olan herhangi bir kurum değil; bireydir. Hukukla ilgili âyetlerden birey öncelikle "öğüt" olarak yararlanır; ona dayalı olarak fikir üretir, değerler üretir. Müeyyidelerin uygulanması, bireyin işi değildir. Ceza -eğer hukuktan söz edilecekse- bireyler tarafından değil, hukukla ilgili kurumlar tarafından belirlenir, tatbik edilir. Aksi taktirde, toplumda kaos ve anarşi çıkar; hukuktan söz edilemez.

İslâm'ı doğru anlayabilmek için, Kur'ân'a, Kur'ân'ın istediği perspektiften bakmayı öğrenmemiz lazımdır. Allah kelâmı olan Kur'ân, anlaşılacak için indirilmiştir. Kur'ân-ı anlamaya çalışmanın hiçbir ön koşulu yoktur. Her insan, yeteneklerine, bilgi birikimine, ilgi yoğunluğuna bağlı olarak Kur'ân'ı anlamaya çalışır. Kur'ân'ın her türlü yorumu beşerîdir. Ebû Hanife'nin ifadesiyle, "Tenzil" in inkarı söz konusu olmadığı müddetçe, te'vilin inkarı küfrü gerektirmez.

Din anlayışında farklılaşmaların kurumlaşması sonucu ortaya çıkan mezhepler, bütünüyle beşerî oluşumlardır. Hiçbir mezhep dinle özdeşleştirilemez.

Bir insan, hangi mezhepten, hangi meşrepten, hangi ırktan olursa olsun, eğer Kur'ân'da belirtilen temel iman esasları olan Allah'a, Ahiret gününe ve Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inanıyorsa, o kimse Müslümandır.

İnsanların, dini doğru anlayabilmeleri, büyük ölçüde doğru tarih telakkisine bağlıdır. Tarih, her ne kadar zaman zaman "geçmiş" anlamında kullanılıyorsa da, tarihçilerin, ya da tarihle ilgilenenlerin yakaladıkları belge ve kalıntılara, bulabildikleri izlere dayanarak

geçmişten bize taşıdıklarından ibarettir; hiçbir şekilde geçmişin bütünü kuşattığı söylenemez.

Yanlış tarih telakkisi, ya geçmişi kutsallaştırmak, ya da yok farzetmek şeklinde ortaya çıkar. Her iki durum da sonuç itibariyle aynıdır. İnsanın geçmişin esiri olmasına sebep olur. Çünkü, geçmişi kutsallaştırmakla, geçmişi yok farzetmek arasında pek fazla bir fark yoktur; ikisi de geçmişin doğru anlaşılmasını engeller. Geçmiş doğru anlayamayan insanlar, onun ağırlığı altında ezilmeye mahkûm olurlar.